

Katona Anikó

SZTÁLINTÓL PIEDONÉIG

Kovács Vilmos és plakátjai

A gyűjtés, bár nem a nagyközönség szeme előtt zajlik és nem látványos, mégis minden múzeumi tevékenység alapja. Egy plakátgyűjteményt művészi szempontból kiemelkedő alkotásokkal gyarapítani nem is olyan egyszerű feladat. Gyakran érzem úgy, hogy versenyt futok az idővel. Ez az utolsó pillanat, amikor még sokan velünk vannak a magyar plakát utolsó nagy virágkorának főszereplői közül. Kovács Vilmostal, aki december végén hunyt el életének 88. évében, az utóbbi két évben lettem nagyon jóban, és a személyes beszélgetések emléke mellett – nagyvonalú ajándéka révén – sikerült újabb szeletet megőrizni az utókornak az említett időszak plakátterméséből.



Cartouche, 1962, papír, tempera, 212 x 291 mm, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály
(Az ajándékozással a plakát eredeti terve került gyűjteménybe.)

Két úriember Picasso előtt

A Nemzeti Galéria grafikai kabinet termében szokás bemutatni a gyűjteményi gyarapodásokat, az elmúlt évek több kiállítása foglalkozott ezzel, legutóbb például Gombosi György rajzgyűjteménye került sorra 2016 őszén, de Bakos Katalin is itt állította ki az új szerzeményeket 2015-ben¹: *A tervezőasztaltól a hirdetőoszlopig* címmel Gunda Antal, ugyanez év őszén *A hirdetőoszlop humoristái* címmel Káldor László, Kassowitz Félix és Macskássy Gyula reklámgrafikáit. Mindkét esetben a művészek örökösének nagylelkű adományából került be nagyobb kollekciónak a gyűjteménybe (lásd: Bakos Katalin: Köszönet a plakátokért! Kapcsolódó életművek, építkező gyarapítás a Magyar Nemzeti Galéria plakátgyűjteményében I., *Artmagazin*, 2015/4., 48–53. o.).

A Gunda-kiállításhoz kapcsolódó programon találkoztam először Kovács Vilmosmal, aki már akkor 85 felett járt, de abszolút friss volt, pontosan fogalmazott, szépen beszélt – hiszen kedves barátjáról, Gunda Tóniról mesélt. Mindketten a nagy generáció tagjai voltak; azok közé tartoztak, akik Konecsni György mellett értek plakátművésszé, és akik plakátjaikkal, kiállításgrafikáikkal, csomagolás- és kiadványterveikkel már a hatvanas évektől kezdve meghatározó szerepet töltek be a hazai vizuális kultúra alakításában. Vilmos bácsi

nemcsak a nagy generáció egyik utolsó tagja volt, hanem az egyik utolsó régi vágású úriember is, akit ismertem. Nem „aranyoskám” stílusban volt úriember, hanem valódi tisztelettel bánt mindenkiel.

Legjobb barátja Konstantin László volt, akit csak Ubulnak hívtak. A két urat talán az jellemzi a legjobban, hogy többször futottunk össze véletlenül a Galériában: 85 felett is minden időszaki kiállításra feljöttek. Amikor legutóbb találkoztunk, éppen a Picasso-képeket vitatták meg egymással és készültek tovább, a Modiglianira. A Galéria gyűjteményi felépítésének furcsaságából adódott, hogy míg Konstantin László művészete nem a mi osztályunk (azaz a Grafikai Osztály), hanem a Jelenkori gyűjtemény érdekeltsége (hiszen ő inkább képgrafikusként tevékenykedett), addig Kovács Vilmos műveire nagyon is fájhatott a fogam. Nem kellett őt győzködni, hogy adjon munkáiból a Galériának, sőt maga szorgalmazta, hogy hatalmas anyagot, végül több mint száz eredeti tervet és hatvan plakátot hozzunk el tőle. Többször jártam otthonában az Amerikai úton, illetve szentendrei műtermében (amit imádozt és csak magyar Beverly Hillsnek hívtak), és mindent odaadott, amit csak kiválasztottam. Nagyon remélem, hogy a műveknek jó helye lesz nálunk és egyszer majd közönség elé kerülhetnek, de addig is megkísérlem bemutatni, hogy mivel lettünk gazdagabbak.

A Római vakációtól Bud Spencerig

Kovács Vilmos életművének legfontosabb darabjai a filmplakátok és azok eredeti tervei. A legkorábbi munkák az 1950-es évek végéről származnak. Előítéleteink ellenére ez már izgalmas korszak volt: a realizmus igénye és a modern, szabadabb szellemű grafika mintha minden munkán megküzdene egymással. A tervek temperával készültek, általában kis (A5-ös) méretben. Minden esetben egy vagy több, realista megfogalmazásban tált figurát látunk rajtuk (filmplakátokon szinte elvárás a szereplők portréja), de már nagy színfelületek, oldott ecsetvonások igyekeznek modern hatást kelteni. A legjobb példa erre az 1957-es, *Tigriskölyök* című kínai filmhez készült terv, amelyen a portrét a lazán odafestett tigriscsíkok teszik modernné. Ehhez hasonló a néhány színnel, laza rajzos stílusban készült *Névházasság*, a *Brych polgár* (mindkettő 1950-es évek vége), az *Érettségi után* (1959) vagy a *Szklák és emberek* (1960) című filmplakát. Egyre inkább távolodnak a kötött realista rajzi világtól, hogy utat engedjenek a tervezőgrafikus játékoságnak. A korszak csúcса az 1960-as *A holtak bolygója*: az 1970-ben (mármint a jövőben!) játszódó sci-fi ma már minden ízében retró, az úrruhától a narancssárga-kék színpárosításig.

Kovács Vilmos ekkor még a szárnyait próbálgatja, igazán a hatvanas-hetvenes években talál



A holtak bolygója, 1960, papír, ofszet, 83,5 x 57,5 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály
© SZM-MNG



Brych polgár, 1950-es évek vége, papír, ofszet, 82 x 57,5 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály
© SZM-MNG



Ungern báró végső tévedése, 1969, papír, ofszet, többféle méret, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály
© SZM-MNG



Római vakáció, 1950-es évek második fele, papír, ofszet, 83 x 57,5 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály
© SZM-MNG



Mi ketten meg a ló, 1963, karton, fólia, kollázs, tempera, fedőfehér, 294 x 210 mm, Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai osztály (Az ajándékozással a plakát eredeti terve került gyűjteménybe.)
© SZM-MNG

rá egyéni hangjára. Ez az időszak már a neo-konstruktivista modernizmus, illetve a pop-art korszaka, de a tervezőgrafikában emellett az ötletek és stílusok kavalkádjának ideje is. A legmegkapóbb Kovács Vilmos-plakátok közé azok a papírkivágással készült, játékos, vicces és elképesztően dekoratív alkotások tartoznak, amelyeket a hatvanas évek elejétől készít. Az 1962-es *Mi ketten meg a ló* látszólag egyszerű, gyerekkönyv-illusztrációra emlékeztető vidám grafikája valójában a legapróbb részletekig kidolgozott mű, a rácsok árnyékától a betűk elhelyezésén át a rabruhák csíkjáig. Hasonlóan briliáns az ugyanebből az évből származó *Két szoba összkomfort*, amelyben a pozitív-negatív formajáték és az erős színek játsszák a főszerepet. Kovács Vilmos ebből a korszakból a *Cartouche*-t tartotta főművének, amely valóban rendkívül látványos. Fekvő plakátnak készült (már ez önmagában újszerűvé tette), erős piros alapszínnel és játékos figurákkal.

Készített néhány izgalmas, fotót is felhasználó, a fényképpel rajzot, papírkivágást és színes fóliát kombináló kollázskompozíciót is, mint a *Főnök inkognitóban* vagy *A Tenkes kapitánya* – amelyről szerette elmesélni, hogy véletlenül rossz címet (az aktualisat és nem a monarchiás osztrák címet) tette

rá, ezért már az utcákon kellett átragasztani. A leglátványosabbak talán a hatvanas évek végének dúsan telerajzolt, nagyon színes plakátjai, amelyeket a pop-art egy sajátos hazai hullámához, a „neoszecesszió” irányzatához lehet leginkább sorolni.² Ezek az alkotások az erős popos színek dekoratív, szecesszió ihlette vonaljátékkal találkoznak, hasonlóan Görög Lajos alkotásaihoz (például a *Kánkán*, 1967) vagy Máté András a Maléneknak készült sorozatához. Ebben a stílusban készült az *Emberrablók* (1968), az *Őfelsége herceg elvtárs* (1969) vagy az *Ungern báró végső tévedése* (1968). Ez utóbbin a képregények filmszerű képi világa jelenik meg dekoratív rajzzal, erős színekkel, ívesen formálódó betűsorokkal.

Vilmos ehhez a tervek tanúsága szerint filcet, pontosabban lakkfilcet használt, talán innen a sajátosan hűvös-élénk színskála, ami a nyomtatokon is látszik. A korai eredeti tervek mind temperával kartonra készültek (természetesen kézzel rajzolt betűvel!), míg később a papírkivágás és -tépés (olykor a festéssel együtt), majd a lakkfólia a jellemző technika.

A filmplakát műfaji sajátosságaihoz tartozik, hogy egy-egy tárgy piaci értékét elsősorban nem a grafika, hanem a hirdetett film határozza meg (a mongol *Ungern báró* vagy a szovjet *Két szoba*

összkomfort valószínűleg csak a magamfajának nagy érték). Kovács Vilmosnak szerencséje volt ilyen szempontból is, mert néhány igen híres filmhez is volt lehetősége plakátot készíteni (természetesen a sok szovjet és keleti blokkban gyártott film mellett). A sort a Magyarországon 1958-ban bemutatott Audrey Hepburn-klaszszikus, a *Római vakáció* nyitja meg. A plakáton a sztori fontos eleme jelenik meg: az újságpapírból formázott férfialak mellén piros szívben látható a női főszereplő portréja. A *Tizenkét dühös ember* (1959) plakátja egyszerűségével tűnik ki, a rajzot színes papírkivágással kombinálja. A már említett *Cartouche* érett korszakának kiemelkedő darabja. Claudia Cardinale és Jean-Paul Belmondo népszerű kosztümös kalandfilmjéhez készült, amit 1963-ban mutatnak be itthon, nem csoda, hogy Vilmos bácsi ezt tartotta leghíresebb alkotásának. Teljesen atipikusra sikerült a *Hét mesterlövész* narancs-fekete kompozíciója, de hamisítatlan western hangulatú a magányos lovast, Yul Brynner alakját patkó formával keretbe fogó felirattal. Külön meg kell említenünk a Louis de Funès-filmeket, köztük az *Oscar* humoros, színes, fotós kollázst használó plakátját, és végül néhány Bud Spencer-filmhez készült munkát, mint például a *Piedone Hongkongban* kompozícióját.

Egy pálya íve

A gyűjteménybe került több mint száz színes, sziporkázóan ötletes eredeti terv és plakát olyan életművet reprezentál, amely beleillik a magyar tervezőgrafika korabeli nagy trendjeibe. Kovács a második világháború után elindult nagy generáció tagja volt. Közülük számos művésztől, Balogh Istvántól, Darvas Árpádtól, Révész Antaltól, Sós Lászlótól és Tőrek Ferenctől nemrég búcsúztunk, és sokan vannak a legjobbak közül, akikkel sajnos nem is volt szerencsém találkozni, mint Máté Andrással, Papp Gáborral vagy Görög Lajossal. Mindannyian Konecsni György tanítványának vallották magukat – még azok is, akik nem jártak az osztályába.

A Képzőművészeti Főiskola második világháború utáni éveiről nemrég remek kiállítással emlékezett meg az egyetem,³ azonban itt csak mellékszálként szerepelt a grafikai oktatás, illetve azon belül a Bortnyik igazgatóval konfliktusba került remek tanár, Konecsni szerepe. A tanítványok szuperlatívuszokban beszéltek róla, hogy a „kisöreg” teret engedett minden egyéniségnek, hogy milyen szakértelemmel korrigált, egy-két vonallal helyre téve a műveket. Kovács Vilmos csak egy évig járhatott a főiskolára (anyagi okokból hamar munkába kellett állnia), de hosszasan tudott mesélni a mester melletti „slapajkodásról”. Konecsni az ötvenes évek elején (amíg vissza nem vonult a Bortnyikkal történt összetűzés után) nagy kiállítások grafikáit készítette, amelyben tanítványai segédkeztek, köztük Gunda, Tőrek és Kovács is. Ahogy Bakos Katalin megfogalmazta: „A tapasztalt mesterek irányításával végzett munka a komplex, nagy kiállítási együttesekben vagy kereskedelmi vásárokon jó pénzkereseti lehetőség és tapasztalatszerzés is volt a kezdők számára.”⁴

Konstantin és Kovács elmesélése szerint az iskola mellett a kötelező művésztelepen alakult egy baráti kör: Muray Róbert, Gacs Gábor, Kondor Béla, Bognár Árpád, Ács László, Konstantin László – később Hegedűs Istvánnal (Hihi), Tőrek Ferenccel és Kovács Vilmostal kiegészülve rendszeresen összejöttek a Petőfi Sándor utcai Corsóban.⁵ Kovács Vilmos rajtuk kívül más tervezőgrafikusokkal, a főiskolán is tanító Bánhidi Andorral, Sinka Mátyással és Piros Tiborral került jó barátságba. Mindezt azért érdemes részletezni, mert Vilmos nem volt tagja a kor leghíresebb tervezőgrafikusi „élcsapatának”, a Papp-csoportnak. Papp Gábor szintén Konecsni tanítványaként, a mester későbbi növendékeiből verbuvált maga köré egy csapatot (Balogh István, Darvas Árpád, Erneyi Sándor, Finta József, Görög Lajos, Heinzelmán Emma, Máté András, Sinka Mátyás, Szilvássy Nándor, Zelenák Crescencia), akikkel rendszeresen közös kiállításokat szerveztek a Dorottya utcai KKI galériában a hatvanasoktól a nyolcvanas évekig. Bár előremutató a szakmai színvonal emelését célzó közös fellépésük, nemcsak ők voltak meg-

határozó szereplői a korszak tervezőgrafikájának. Kovács Vilmos egy másik kör tagja, illetve rövidesen vezetője lett.

A tervezőgrafikai munka akkoriban alkotóközösségeken keresztül szerveződött, ide érkeztek be a megrendelések, melyeket a közösség vezetői osztottak el a tagok között. A tervezőgrafikusok két nagy alkotóközösségbe tömörültek, az egyik a „Budapest” nevet viselte; ide gyűltek össze a Papp-csoport tagjai és barátai, míg a másik, nem kevésbé aktív és jól működő közösség volt a „Derkovits”. Ez utóbbit 1973 és 1990 között vezette Kovács Vilmos, így egyik hosszabb beszélgetésünk során sokat mesélt ennek működéséről. 1952-ben jött létre a Képzőművészeti Alap,⁶ majd 1968-ban a Művészeti Alap (miután egyesült az Irodalmi és a Zenei Alappal). Már 1955-ben működtek vállalatok (például a Képcsarnok), és felügyelete alatt hozták létre az alkotóközösségeket. A két nagy említett csoport mellett létezett egy harmadik nagy munkaelosztó, ezt „Szemléltetőnek” hívták, ide érkeztek be a nagy, színtanyomatos technikával készült szemléltető anyagok elkészítését célzó megrendelések (többnyire a mára anakronisztikus, de grafikailag gyakran izgalmas munkavédelmi, egészségvédelmi szemléltető tablók, plakátok). Kovács Vilmos elmondása szerint a Derkovits működése „nem indult szerencsésen”, mert az első nagy megrendelés a Kiállítási Kivitelezőtől érkezett, és sok száz Sztálin- és Rákosi-portréra vonatkozott. Ugyaninnen rendelték aztán az ünnepi dekorációkat: május elsejei, november hetedikéi és augusztus huszadikái plakátok sorát. Vilmos elnöksége idején azonban már más kort élt a közösség, az 1975 körüli időszakot nevezhetjük a „Derkovits” virágkorának. Ekkor már valóban közösségként működött, nemcsak a munkák elosztásáról szólt, hanem lett egy raktár és technikai háttérrel biztosító központja is a Dob utcában, ahol többek között a kasírozók, a plasztikus betűkhöz értő mesterek dolgozhattak. Volt klubhelyiségük is, ahol pingpongmecceket vívtak vagy csak beszélgettek. Több közös tanulmányutat szerveztek – még az USA-ba is eljutottak, meglátogatva a hatvanas-hetvenes évek egyik eredeti tervezőgrafikusát, Pecsénke Józsefet. A munkák elosztását nem az elnök, hanem egy bizottság irányította (benne Gunda Antallal és Konstantin Lászlóval). Figyelembe vették a rászorultságot is, hogy kinek mennyi munkája van éppen. A közösségben sokat foglalkoztatott grafikusok is voltak, mint a politikai megrendelésekben elsőséget élvező So-Ky (Sós László – Kemény Éva házaspár) vagy a szintén házaspár-művészuó RW (Révész Antal – Wigner Judit).

A tervezőgrafika az egyik legjobban jövedelmező munka volt a korban,⁷ nem is annyira a plakátok, hanem a különböző külkereskedelmi vásárok grafikai megvalósítása fizetett jól; illetve a Képcsarnok által megrendelt képes-

lap-sorozatok (ez utóbbi jelentette az Alap első számú bevételét)⁸. Kovács Vilmos sok Hungexpót és egyéb vásárt tervezett, ezzel pedig a szocializmusban igencsak kiváltságos módon, eljutott a világ távoli sarkaiba is (nekem a legtöbbet kubai utazásairól mesélt). A megrendeléstől függően az elkészült munkákat háromféle zsűri bírálhatta el: az Alap, a Lektorátus vagy a Magyar Hirdető zsűrije, amelyek munkájában maga is gyakran részt vett.

Könnyen el tudom képzelni, miért ő lett a közösség vezetője: nagyon barátságos és szerény ember volt. A „Derkó”-ról úgy beszélt, mint a családjáról, otthon őrizte a tagok névsorát, fotóit, szeretettel emlegette a közös élményeket. Kovács Vilmostal a magyar plakát múltjának egy fontos tanúja távozott. Csak annak tudok örülni, hogy utolsó éveiben megismerhettem, és hogy olyan körülmények között, még életében múzeumba helyezte műveit.

1 Az első a kiállítási sorozatból egy aukciós vásárlást mutatott be, amelynek keretében a Julius Paul-gyűjteményből került be több régi, 1945 előtti plakát. www.mng.hu/idoszaki_kiallitasok/hazatero-remekmuvek-plakatok-a-julius-paul-gyujtemenybol-122317

2 Bakos Katalin ír erről a stílusról, bár nem említi név szerint Kovács Vilmost, itt szerepel illusztrációként az *Emberrablók* című plakát. Bakos Katalin: *10x10 év az utcán. A magyar plakátművészet története 1890–1990*. Budapest, 2008, Corvina. 135. o.

3 *FORRADALOM ELŐTT. A Képzőművészeti Főiskola 1945–1956 között* címmel 2016. október 21. – december 4. között a Magyar Képzőművészeti Egyetemen.

4 www.artmagazin.hu/artmagazin_hirek/koszonet_a_plakatokert.3071.html?pageid=119

5 Konstantin Lászlóval és Kovács Vilmostal 2016-ban folytatott beszélgetés szerint.

6 Pontosabban: a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapja. Forrás: Horváth György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992*. Budapest, 2015, Corvina. 7. o.

7 Ezt Darvas Árpád fogalmazta meg az Origónak 2012-ben: www.origo.hu/kultura/20120727-magyar-grafika-aranykora-darvas-arpad-interju.html

8 Horváth, uo. 252–253. o.